

ISSN 1302-3543

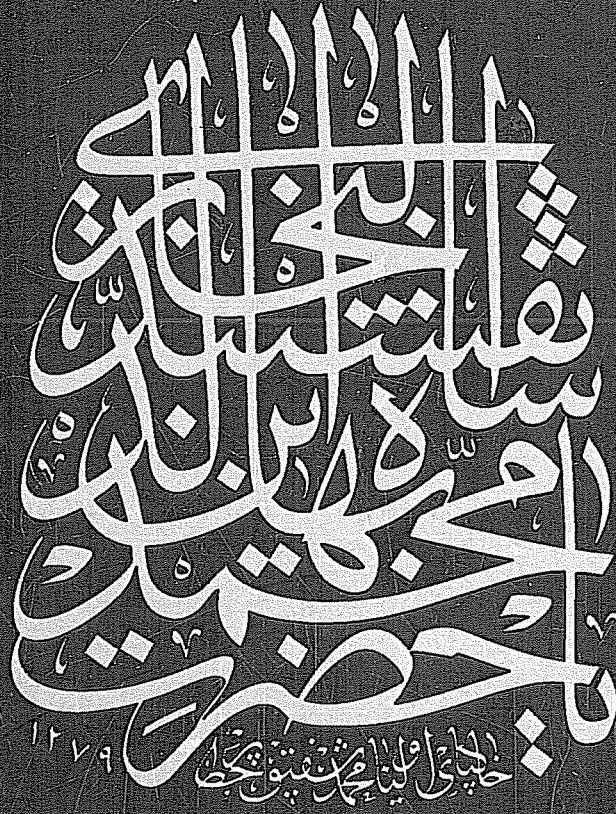
tasavvuf

Yıl :12

Sayı: 27

2011

İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi

SELÇUK ERAYDIN'A ARMAĞAN

Vahdet-i Vücûda Dair On Käide:
Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Ait Bir
Rubâî'nin Şerhi*

Molla FENÂRÎ
(trc. Semih CEYHAN**)

Ezelde kendi zâtına dair bilgisinin aynıyla, zuhûr etmiş ve ebediyete kadar zuhûr edecek bütün mahlûkâtı hangi sıfat üzere iseler o şekilde, (yani) küllîleri küllî, cüz'ileri cüz'î olarak bilen Allah'a hamdolsun. Nasıl bilmesin ki? O bütün her şeyle hâzır. Zira O Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın'dır. Bu sebeple gönüllerdeki hiçbir şey O'na gizli değildir. Sonra ilmi zamanla veya mekânla sınırlanmaz ki, bir perde O'nu perdelesin, bir örtü O'nu gizlesin. O'nun ilmi şüphe olmaksızın kesin bir şekilde şimdiki hâli kuşattığı gibi, geçmiş ve geleceği de kuşatır. Çokluk söz konusu olmaksızın zâtında birdir. Dehir (zaman) onu değiştiremez. Salât, tüm mazharları kendinde toplayan Kâmil Netice, ilklerin hazinesi sonrakilerin övüncü Hz. Muhammed'e (s.a.v), O'nun hâlinin ve eşsiz makamının mirasçılarındır.

Eyyüce Kur'an'ın zâhirine mutâbık, haber verenin sahih haberine muvâfık olan tevhidin hakikatine muttali olmayı arzulayan kimse! Bil ki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız” (Kâf, 16).¹ Bil ki, tevhidin hakikatinin kesin bir biçimde ortaya konulması daha önce bunu kolaylaştıran bazı ön bilgilerin kavranmasını gerektirir:

I. Käide: Her bir şeyin hakikati o şeyin Hak Teâlâ'nın ilminde taayyün

* Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilen bu metin, Şemseddin Muhammed B. Hamza-i Fenârî, *Tercüme ve Metin: Şerh-i Rubâî-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arâbî*, nşr. Muhammed Hâcevî, Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1375, s. 41-52'de yer almaktadır. Muhammed Hâcevî tarafından aynı eserde Farsça'ya tercüme edilmiştir (s. 23-38). Şerh hakkında bilgi için bk. Şemseddin Muhammed Hamza-i Fenârî, *Tercüme ve Metin: Şerh-i Rubâî-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arâbî*, nâşirin mukaddimesi, s. 9-20. Eser, İbnü'l-Arabî'nin rubâisini anlamaya yönelik vahdet-i vücûda dair on käideyi içerdiğinden *Mukaddemâtü'l-aşere* adıyla da kütüphane kayıtlarında zikredilmiştir.

** Dr., Araştırmacı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (semihceyhan@yahoo.com)

1 Muhammed Hâcevî'nin tahkikli metninde yanlışlık vardır. Âyet “ونحن أقرب إليكم من حبل الوريد” değil, “ونحن أقرب إليه من حبل الوريد” şeklinde olmalıdır (mütercimnin notu).

ediş keyfiyetidir. Her bir şeyin varlığı, o şeyin hakikati haysiyetinden –ki Hakk’ın şe’nidir- Hak varlığın taayyünüdür. Hakikatler şeylerin akledilir gerçeklikleridir. Şeyler ise bu hakikatlerin (dışta) taayyünleridir, diğer bir ifadeyle şeyler hakikatleri açısından Hakk’ın taayyünüdür.

II. Kâide: Bir şeyin taayyünü onun² sıfatıdır. Her şeyin varlığı, varlığın (vücûd) taayyünü olduğunda varlığın sıfatı olur. Dolayısıyla şeyler, Hakk’ın şe’nleri olan hakikatlerin taayyünleri olmaları açısından hakikatlerin sıfatları ve bu hakikatlerden Hakk’ın taayyün etmesi açısından Hakk’ın sıfatlarıdır. Bu yüzden şeyler ister Hakk’ın şe’nlerinin taayyünleri ister Hakk’ın varlığının taayyünleri olsun Hakk’a ve sıfatlarına delâlet eden Hakk’ın isimleridir. Tahkik tavrına göre her bir isim ve sıfat, varlık açısından isimlenenin (müsemmâ) ve sıfatlananın (mevsûf) aynı, kavram, mâna ve tanımlar açısından gayrıdırlar.

III. Kâide: Kavram ve mahiyetin farklılığına rağmen varlık ve hüviyetin bir olması, hâricî bir uzlaşısı ile o şey hakkında “hüve hüve” (o, odur) şeklinde bir hüküm vermeyi mümkün kılar. Bu hususta akıl ve nakil ehli tümüyle aynı görüştedir.

IV. Kâide: Gerçek varlık (el-vücûdu’l-Hak) -dediğimiz üzere- hüviyette bir olduğunda ve varlıklar farklı farklı olduğunda bilinir ki çokluk Hakk’ın isim ve sıfatları olan taayyünler itibariyledir. Dolayısıyla çok ve farklı olmaları açısından sûretler, isimlenenin sûretleri değil, isimlerin ve “itibarî taayyünler” şeklinde tabir edilen nisbetlerin sûretleridir. Ancak şu itibarla ki, varlıktaki isimler isimlenenin aynıdır.³ Çokluklar ise nisbetler olmaları açısından kavramlardır. Bu nisbetlerin sûretleri⁴ zât ve hakikat açısından birdir. İşte bu, tek tek tüm ferdlerine nisbetle her bir mahiyet için sâbit olan gerçek birliktir ki sayısal ya da çoğalan bir birliktir. Bu gerçek birliğin sayısal birliğe ve sayısal çokluğa nisbetleri ise eşittir. Şöyle ki, bu nisbetlerin her biri gerçek birlikteki ahadiyyetin nisbetleri olmaları itibariyle çok olan kabiliyetlere bitişen gerçek birliğin sıfatları ve arazlardır. Tıpkı muhtelif nesnelere (aynı) gözlerle görülmesi gibi.

V. Kâide: Her bir mahiyetin ferdleri, mahiyet ve ferdler küllde birbiri-

2 “onun” kelimesinin hem Hakk’a hem de şeylere râci olması mâna açısından mümkündür (mütercimnin notu).

3 Yani sûretlerin isimlenenin sûretleri olabilmesi, varlıktaki isimlerin isimlenenin aynı kabul edilmesine bağlıdır (mütercimnin notu).

4 Muhammed Hâcevî’nin tahkikli metninde yanlışlık vardır. Cümle “صورتك النسب” değil, “صورتك” şeklinde olmalıdır. Bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2630, vr. 117a (mütercimnin notu).

nin aynı olsa da, mahiyetin kabiliyetlerine nisbetinin sûretleridir. Mutlak mahiyete nisbetle onun kapsadığı taayyünlerin sûretleri de böyledir. Taayyünlerin sûretleri “varlıklar” (vücûdât), mutlak mahiyet te “gerçek (Hak) varlık” olarak isimlendirilir. Her var olan (mevcûd) hakikatte Hak varlığın kendisi ve Hak varlığın sıfatının sûretidir. Yani zâhirdeki mertebesine göre Hak varlığa bitişen Hak varlığın taayyünüdür. Allah en iyisini bilir.

VI. Kâide: Varlığa ârız olan taayyünler şayet varlık nisbetinin söz konusu olmadığı, diğer bir ifadeyle varlık çokluğundan değil sadece akli çokluktan bahsedilen bir mertebede iseler, bu taayyün “sübût şey’iyyeti” (sübûtun şeyliği) şeklinde adlandırılır. Bu mertebeye mânaların, isimlerin ve hakikatlerin bulunduğu mertebedir. Gazzâlî tarafından “Ceberût âlemi” olarak isimlendirilmiştir. Şayet taayyünler, varlığın görelî çokluğunu ifade eden bir mertebede ise “vücûd şey’iyyeti” (varlığın şeyliği) şeklinde adlandırılır. Şayet taayyünler hayal ve duyu gibi cismânî güçlerin idrak edemeyeceği, ancak aklın bedene yerleştirilen yedi cismânî güç⁵ gibi taayyünlerin eserleri vasıtasıyla idrak edeceği bir mertebeye bulunursa, bu mertebeye akıl ve nefslardan oluşan “nûrânî - melekî ruhlar âlemi” denir. Diğer bir adı “en yüksek ve en alçak melekût âlemi”dir. Şeyh-i Kebîr Sadreddin Konevî'nin istilâhında ise “Ceberût âlemi”, “nefsler âlemi”dir. Şayet durum böyle olmayıp söz konusu taayyünler mutlak hayalin idrak edeceği bir mertebeye ulaşırsa, bu mertebeye iki tarafı birleştiren “mutlak misal, berzah âlemi” denir. Şayet taayyünler canlılıkla (hayvân) sınırlı hayalin (mukayyed hayal) idrak edeceği bir mertebeye ulaşırsa, bu mertebeye “mukayyed (sınırlı) misal hazreti” denir. Şayet taayyünler duyunun idrak edeceği bir mertebeye ulaşırsa, bu mertebeye “duyu ve şehâdet âlemi” denir. İşte bunlar beş küllî mertebedir. Bunlara böyle denmesi, ötesinde başka bir taayyünün olmadığı “küllî taayyünler mertebesi” olmasındandır. Bu mertebeler “zât isimleri” ve “ilkın (evvel) anahtarları” diye isimlendirilir. Şeyh-i Kebîr Sadreddin Konevî hadis şerhinde (Kırk hadis şerhi) konuyu bu şekilde zikretmiştir.

VII. Kâide: Mânalar ve isimler âlemi, kendisinden Hakk'ın ilk (mebde) olmağı ve feyz vericiliğinin (feyyâz oluşu) ortaya çıktığı âlemdir. Zira bu âlemin öncesinde zât mertebesi vardır ki, taayyünlerin yok olduğu mertebedir. Bu mertebede “Âlemlerden müstağnîlik”, “Allah beraberinde hiçbir şey yokken vardı” ve “Ben gizli bir hazinede idim” mertebesi vardır. (Konevî'nin) *Nusûs ve Fükûk* adlı eserlerinde böyle geçmektedir. Mânalar

5 Bu güçler şunlardır: Gıdalanma, büyüme, doğurma, cezbetme, tutma, hazmetme ve savma.

ve isimler âlemi olan bu mertebede rahmânî nefes (vücûd-i münbasit/yayılan varlık), hakikatlere önce ilim (bilmek) sonra iradenin aynıyla (iradenin ta kendisiyle) takdir etme istikametinde, bilinen ve irâde edilen her bir hakikatin kabiliyetine göre varlık vererek yönelir. Hayat sahibine (hayat ismi) tâbî' ilme tâbî' olan irade ve kudretten, irade ile kudretin birleşmesinden meydana gelen bu yöneliş; "yaratma" (halk) ve "varetme" (tekvin) şeklinde isimlendirilen ilahi sözdür (kûn/ol sözü). Bu ancak, ilmin tayin edip iradenin temyiz ettiği hakikatler arasındaki "ilk nikâh" şeklinde isimlendirilen birleşme (cem) ile olur. Kudret, bu hakikatlerin her birini isti'dâdlarının lisânıyla varlık talep etmelerine göre var eder. Hakikatlerin zuhûrunun mertebelenmesi, isti'dâdın tamamlanış sırasına göredir. Hakikatlerin zuhûr etmesine dair hüküm ise, onların Hakk'ın varlığından daha önce zuhûr etmiş hakikatlerden birinin bulunduğu varlık alanına zuhûr etme talebindeki önceliğine göredir.

VIII. Kâide: İlmî hakikatler halleri dışta tutularak söz konusu edilirse "gaybî harfler", halleriyle birlikte söz konusu edilirse "gaybî kelimeler", vücûdî hakikatler halleri dışta tutularak söz konusu edilirse "vücûdî (varlık) harfler", halleriyle birlikte söz konusu edilirse "vücûdî (varlık) kelimeler" şeklinde adlandırılır. Tüm bu harfler ve kelimeler anlamlı bir cümleye delalet ettiklerinde "âyet", cümleleri toplayan feyze "sûre" adı verilir. Akledilirlerin veya varlıkların tümü kapsadıkları fertlerin ayrı ayrı ele alınması itibariyle "furkân", birlikte ele alınması itibariyle "Kur'ân"dır. Akledilirlerin ve varlıkların insanda biraraya gelmesi sebebiyle insana da "Kur'ân" denilir. Bunları dile getiren ifadeler de hakikatlar kapsamındadır. Bu böyle anlaşılabilir!

IX. Kâide: İsimler âlemi, en yüce ve en kadîm mertebedir. Bu mertebelerin en yüceleri ana ilahi isimlerdir ki, bunlar hayat, ilim, irade, kudret, kavî (kelâm), cûd (cömertlik) ve iksâttir (âdil olmak). Bu yedi ilahi ismin altında yer alanlar yedi ilahi ismin muhâfızları hükmündedir. Bunlar ilk anahtarlar olan zât isimlerinin muhâfızları ve tılsımları mesabesinde dir. Aynı zamanda bunlar üstünde ancak mutlak hakikat ve hüviyetin olduğu küllî hakikatlerdir. Mutlak hakikat ve hüviyet ise küllî hakikatlerin cem'inin ahadiyyetidir. Mutlak hakikat ve hüviyetin altında yer alanlar mutlak hakikat ve hüviyetin mutlak ahadiyyetinde yok olduğu gibi, o da en büyük hakikatin cem'inin ahadiyyetinde yok olucudur.

X. Kâide: Akıl açısından işaret edilmesi ve isminin söylenmesi mümkün olan bu ilahi mertebelerin en kadîmi, mutlak hakikatin "ilk taayyü-

nü" (taayyün-i evvel) şeklinde isimlendirilmiş olanıdır. Bu isimlendirme "O O'dur" mertebesi olmasındandır. Bu mertebe "zât" olarak adlandırılır. Bâhusus "ulûhiyyet" ise bütün isimlerin mertebesidir ki "ikinci taayyün" (taayyün-i sâni) diye isimlendirilir. Buna göre "Allah" hem zât hem de ikinci taayyün mertebesinin ismidir. "Rahmân" da genel rahmet olan (mutlak) varlığın ismidir:

Bu ön bilgileri şayet kavradıysan, Şeyh-i Ekber'in (r.a.) aşağıdaki sözünü anlayan kolaylaşır:

متعلقات في ذري أعلى القل   كنا حروفاً عاليات لم نقل
والكل في هو هو فسل عن وصل   أنا أنت فيه ونحن أنت وأنت هو

Bizler henüz söylenmemiş yüce harfler idik,

Tepelerin en yüksek zirvesinde asılı.

Orada ben senim, biz sen, sen o,

Her şey Hakk'ın hüviyetinde. Öyleyse erenden sor!

Birinci beyit, henüz varolmamış (gayr-i mec'ûl) ve ezeli "a'yân-ı sâbite" diye isimlendirilen hakikatlere işaret eder. Zira hakikatler daha önce geçtiği gibi şeylerin yüce Hakk'ın ilmindeki taayyün keyfiyetleridir. Hakk'ın ilmi ise ezeldir, aynı şekilde keyfiyetleri de. Eğer ezeli olmasaydı, yüce Hak ezelde bilgilerden hâli olur, bu bilgiler hâdis yani sonradan yaratılmış bilgiler olurdu. Hak ise bundan münezzehtir. Öte yandan bilgiler (şeylerin hakikatleri) var olmamış (gayr-i mec'ûl) ve yaratılmamıştır (gayr-ı mahlûk). Çünkü onlar Hakk'ın sıfatları ve şe'nlerinden ibarettirler. Hakk'ın sıfatları ulûhiyyet mertebelerinde olmasından dolayı Hak "ca'l" (varlık verme) ile nitelenemez. Aksi takdirde yüce Hakk'ın zâtı sonradan yaratılanların mahalli olurdu ki bu imkânsızdır. Hakk'ın şeyliği sübût şeyliğidir. "Ca'l" ile nitelenen ancak kevn mertebelerinden olur ki, bu durumda Hakk'ın şeyliği varlık şeyliğidir. İki şeylik arasındaki fark şudur: Sübût şeyliği şu âyette şöyle zikredilen şeyliktir: "Allah bir şeyi yaratmayı istediğinde ona "ol" der ve o şey olur" (Yâsîn, 82). Buradaki "şey", Allah'ın ilminde sâbit olan şeydir –yoksa bu şey Mutezile'deki sâbit olan değildir-. Varlık şeyliği ise şu âyette zikredilen şeydir: "İnsanın üzerinden henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" (İnsân, 1). Buradaki "şey"den kasıt, tahakkuk eden varlıktır.

Kâide: Yaratma (halk) ve varlık verme (ca'l), varolma kabiliyeti olmadığı halde varolma talebinde bulunan mahiyete varlık vermektir.

Mümkün varlıklar, varlık kendilerine izafe edilmeden önce henüz varlık kazanmamış sâbit şeylerdir. Şeyhü'l-Ekber buna “*harfler idik*” sözüyle işaret eder. Yani ilim mertebesinde a'yân-ı sâbite olarak sâbit gaybî hakikatler idik.

“*Henüz söylenmemiş*”: Yani yaratılmamıştık, bize varlık veren söz ve ilahi yaratma daha taalluk etmemişti. Bizler hallerimize, hükümlerimize, sûretlerimize ve eserlerimize taalluk eden şeyler idik. Her bir varlığın mahiyeti, hâli, mertebesi ve hükmü vardır. Kelâm ilminde kabul edilen bir gerçektir ki ilahi şe'nler ve rabbânî sıfatlar -yaratılmış ve sonradan varolmuş varlıklara taalluklarıyla birlikte- taayyün eden tüm hususiyetleriyle ezeldir.

Daha sonra Şeyhü'l-Ekber şöyle der: “tepelere en yüksek zirvesinde asılı”. (Şeyhü'l-Ekber'in bu söz üç şekilde yorumlanmaya müsaittir:)

1. “Tepeler” ile semâvâtı, “en yükseği” ile Arş'ı, Arş'ın “zirvesi” ile burada yerleşen Rahmâniyyeti kastetmesi câizdir. Nitekim Hak Teâlâ Kur'an-ı Kerim'deki âyette şöyle buyurur: “Rahman Arş'a istivâ etti” (Tâhâ, 5). İlim mertebesi semâvâtı, Arş'ı ve Arş'ın zirvesini ihtiva eder. Onun karşısında ise kabiliyetlerine göre tüm hakikatlere sirâyet eden rahmânî nefes bulunur.

2. “Tepeler” ile cismânî taayyünleri, “en yükseği” ile rûhânî taayyünleri, “zirveleri” ile isimlerin taayyünlerini kastetmesi câizdir.

3. “Tepeler” ile isimlerin taayyünlerini, “en yükseği” ile Allah'ın yedi ana ismini, “zirveleri” ile “ilk anahtarlar” diye adlandırılan zât isimlerini⁶ kastetmesi câizdir. Allah'ın yedi ana ismi zât isimlerinin muhâfızıdır.

Bu üçüncü yorum bir sonraki beyte daha münâsibdir ki bu beyit gerçek birliğe (vahdet-i hakîkiyye) işaret etmektedir. Gerçek birlik, ilk taayyün mertebesinde ki ilk taayyünün içiçe geçmiş rükünleri zât isimleridir. Kâide şudur: Her bir hakikat hakikat olması açısından içine aldığı tek tek ferdlerinden, birbirine zıt sıfatlarından ve birbirine mübâyin hallerinden ibaret bir şey değildir.⁷ Aksine her şey, taayyünleri ve temeyyüzleri açısından bu hakikatte yok olucudur. İnsanlık hakikati, Allah Teâlâ'nın ilmindeki insan taayyününün keyfiyetidir. Yani bu taayyün, mütekellim,

6 Bu isimler şunlardır: Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın. Bu dört ismi câmi' vasfını hâiz Allah ve Rahmân isimleri içine alır.

7 Muhammed Hâcevî'nin tahlîkî metninde yanlışlık vardır. Cümle “*أن كل حقيقة ليست من حيث شيئاً*” “*أن كل حقيقة ليست من حيث هي شيئاً متأزادها و أوصافها*” şeklinde değil, “*من أوصافها*” şeklinde olmalıdır (mütercimnin notu).

muhâtab, gâib, tek ve çok bütün insan ferdlerinin kendisinde birleştiği, kevn âlemindeki taayyünleri toplayan taayyündür. Şayet insanlık insanlık açısından (insan) içine aldığı ferdlerden biri olsaydı, bu onun zâtının gereği olurdu ki bu durumda bir insan ferdi başka bir ferdle birarada bulunamazdı. Mutlak insanlık hakikatinde, “ben benim, biz seniz, sen osun, o odur, onlar odur ve sen bensin” vs. gibi muhtemel çokluklar olur. Çokluklar, çeşitli kabiliyetlere göre söz konusu hakikatin nisbetlerinin suretleridir. Sadece arazlarla çoğalan şeyler hakikatte bir olurlar. Bunu anla!

Bu dar vakitte ancak elinizdeki bu eser yazılıp ortaya konabildi. Zira makam, îmâ ve işaret etme makamıdır. Konunun tümünü bu dar vakitte eksiksiz bir şekilde ortaya koymak ise mümkün değildir. Helâk olmaktan alıkoyup kurtuluş yoluna ileten rehberlerin diliyle pek çok nimetler bahşeden Allah’a hamd olsun. Salât, mahlûkâtın en hayırlısı, yolların en kısa ve yakınının rehberi Hz. Muhammed’e ve tüm ehl-i beytine olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun.